

Emilia BANCOVA

RITUALUL DE NAȘTERE LA BULGARII DIN MOLDOVA

Rezumat

Ritualul de naștere la bulgarii din Moldova

Ritualurile și obiceiurile legate de nașterea copilului sunt cea mai conservatoare formă a culturii populare a bulgarilor, atât a celor din metropolă, cât și din diasporă, majoritatea cărora locuiește pe teritoriile actuale ale Moldovei. În acest ciclu de ritualuri și tradiții păstrate în mod adecvat, reprezentările arhaice ale bulgarilor despre lumea în care omul a fost o parte din natura înconjurătoare au simțit impactul forțelor naturale asupra sorții și sănătății sale și au încercat să protejeze pe cei dragi de efectele nocive ale naturii. În același timp, aceste obiceiuri și ceremonii arată trecerea femeilor și nou-născuților de la o stare socială la alta. Deosebit de bogate în ritualuri sunt primele 40 de zile după naștere, deoarece acestea au fost considerate periculoase pentru sănătatea mamei și a copilului – la acel moment au fost cele mai vulnerabile la o varietate de forțe obscure, întunecate. În articol sunt descrise obiceiurile și ritualurile bulgarilor-coloniști din Moldova, care sunt legate de nașterea copilului. Sunt prezentate asemenea concepte precum „баба” (moașă), „пита” (lipie), „лехуса” (lăuză), „нави” (creatură rea), „орисници” (ursitoare), „кръштене” (botez). Multe ritualuri ale acestui ciclu s-au păstrat în mare măsură în satele bulgărești din Moldova și, în majoritatea cazurilor, sunt aplicate cu strictețe.

Cuvinte-cheie: bulgari-emigranți, ritualuri de naștere, „пита”, „лехуса”, „нави”, „орисници”, „кръштене”.

Резюме

Обычаи и обряды болгар Молдовы, связанные с рождением ребенка

Обычаи и обряды, связанные с рождением ребенка, относятся к одним из самых архаических и устойчивых форм народной культуры как в метрополии, так и у болгар Молдовы. В этом цикле обрядов и традиций достаточно полно сохраняются архаические представления болгар о мире, в котором человек был частью окружающей природы, испытывал влияние природных сил на свою судьбу и здоровье и пытался воздействовать на них, чтобы оградить себя и своих близких от их вредоносного влияния. В то же время эти обычаи и обряды осуществляют переход женщины и новорожденного из одного социального состояния в другое. Особенно богаты обрядами первые 40 дней после родов, так как они считались опасными для здоровья матери и младенца – в это время они были наиболее беззащитными перед лицом различных непонятных, темных сил. В статье рассматриваются обычаи и обряды у болгар-пересе-

ленцев Молдовы, связанные с рождением ребенка. Раскрываются такие понятия, как «баба» (повитуха), «пита», «лехуса», «нави», «орисници», «кръштене» и др. Многие обряды этого цикла у болгар Молдовы сохранились в более полном виде и в большинстве случаев исполняются неукоснительно.

Ключевые слова: болгары-переселенцы, родильные обряды, «пита», «лехуса», «нави», «орисници», «кръштене».

Summary

The childbirth rites among the Bulgarians of Moldova

The childbirth rites is one of the most archaic and stable elements of traditional culture among the Bulgarians of Moldova as well as of their motherland. This cycle of rites conserved some archaic representations of Bulgarians in a quite complete form. According to this archaic picture of the world, the man was part of the nature and suffered from the influence of different natural and supernatural powers on his life and health. Therefore, these rites had to protect himself and his relatives from the maleficent influences of different natural and supernatural powers. Besides, these rites realize the transition of the mother and her child from one social position to another. The great part of childbirth rites was performed during the first forty days after the birth because namely this period was considered as the most dangerous for both the child and mother. In this period, the mother and her child were most helpless against the supernatural powers. The article considers different childbirth rites among the Bulgarians who migrated to Moldova in the XIX century. There are described and explained such notions and concepts as баба ‘midwife’, пита ‘wheat tortilla’, лехуса, нави, орисници, кръштене, and some others. Many rites of the childbirth cycle have largely been preserved in Moldovan villages and, in most cases, are strictly enforced even nowadays.

Key words: Bulgarians migrated to Moldova, childbirth rites, midwife, “pita”, “lehusa”, “navi”, “orisnitsi”, “krishtene”.

Ritualurile și obiceiurile legate de nașterea copilului sunt cea mai conservatoare formă a culturii populare a bulgarilor, atât a celor din metropolă, cât și din diasporă, majoritatea cărora locuiesc pe teritoriile actuale ale Moldovei și Ucrainei.

Deosebit de bogată în ritualuri este perioada de 40 de zile, imediat după naștere, aceasta fiind considerată periculoasă pentru sănătatea mamei și a co-

pilului, deoarece ei deveneau cei mai vulnerabili în fața diferitor forțe inexplicabile ale întinericului.

Odată cu debutul sarcinii, femeia intra în perioadă în care statutul ei în familie se schimba – începând cu nașterea copilului, ea devenea o femeie căsătorită intrată în toate drepturile ei, având misiunea de a prelungi linia de neam a soțului ei. „Preocuparea firească pentru sănătatea femeii gravide, pentru nașterea sănătoasă a copilului ei a creat un sistem de măsuri de protecție și interdicții, în care experiența rațională era conceptualizată din perspectiva fantasticului, iar relația obiectelor și acțiunilor cu presupusa amenințare era de cele mai multe ori logic inexplicabilă” [5, p. 105]. Pe parcursul acestei perioade, familia și alte persoane din anturajul femeii o tratau cu atenție, căldură, grijă și respect. Gravidă efectua doar acea muncă care era pe puterile ei. Interdicțiile alimentare erau foarte puține, dimpotrivă, recomandările erau ca ea să mănânce tot ce-și dorește și cât mai mult, „așa ca pentru doi”, și putea să nu țină posturile. Există, de asemenea, tradiția ca femeia însărcinată să guste din tot ceea ce-i poftesc ochii și să fie protejată de speriat.

Existau o serie de interdicții magice menite să protejeze femeia și viitorul copil de influența nocivă a altor persoane sau a forțelor naturii. Ea nu putea să se ocupe de sacrificarea păsărilor de curte, nu avea voie să sară peste un șanț, să stea pe pragul casei, trebuia să nu calce în apă, să nu umble desculță și multe altele.

Pentru ca nașterea să treacă cu ușurință, ea trebuia să fie păstrată în secret, la curent fiind doar membrii cei mai apropiați ai familiei și mama soacră, care avea grijă să invite moașa – „бабата” (babata), pentru efectuarea tuturor acțiunilor magice prevăzute de ritual. „Баба” (baba) aprindea candela, își făcea cruce și cerea ajutorul Fecioarei Maria – protectoarea femeilor în travaliu, dezlega toate nodurile de pe straiile femeii și îi despletă părul. Dacă nașterea copilului decurgea greu, se recurgea la diferite manipulări magice.

Moașa tăia cu secera cordonul ombilical al nou-născutului, deoarece secera era simbolul muncii grele. Buricul căzut era pus într-un loc care era asociat cu unele genuri de activitate, de exemplu, în cazul în care mama dorea ca fetița nou-născută să devină o cusătoare pricepută, cordonul ombilical era înfășurat într-o pânză frumoasă și era pus în mașina de cusut; dacă dorea ca ea să pregătească bine mâncarea, îl puneau lângă vatră; dacă doreau ca băiețelul nou-născut să devină un om deștept, „un învățat” – buricul era înfășurat în hârtie și plasat printre cărți etc. Bulgarii au o zicală: „Сякаш там му е хфърлян пъпа” („Parcă acolo a fost aruncat buricul lui”) – așa se spunea despre un om cu o pasiune evidentă pentru o anumită ocupație.

Prima îmbăiere a nou-născutului era făcută de moașă. În apa încălzită se turna puțină apă sfințită, erau puse ierburi, printre care obligatoriu se regăsea „бусиляк” (busuiocul), folosit în diverse ceremonii și considerat apotropaic. În perioada celor 40 de zile de viață ale copilului, acesta era scăldat de moașă sau mama soacră. După scăldătoare, apa era turnată sub un pom fructifer sau o tufă de trandafiri, astfel încât copilul să fie sănătos și rumen. După aceasta, nou-născutul era înfășurat în scutece, pe cap punându-i-se mai întâi scufița care avea cusute pe ea niște simboluri-talisman, care să-l protejeze de farmece – acestea erau mărgelile albastre și roșii (albastrul – să-l ferească de ochiul rău, roșul – pentru sănătate). Copilul era înfășat în scutece făcute, de obicei, din cămășile vechi ale tatălui, aceasta însemnând că el trebuie să fie sănătos și puternic ca și tatăl. Apoi copilul era învelit într-o țesătură de lână, care era strâns fixată cu un șnur împletit din fire de lână albă, numit „повой” (повои), „поюх” (poiuh). Acestui „повои” i se atribuia o importanță vitală – el nu putea fi confecționat din fire de culoare întunecată, astfel încât viața nou-născutului să fie luminoasă, și nu „neagră”; șnurul nu trebuia să fie de mărime scurtă, deoarece durata de viață a nou-născutului va fi de asemenea scurtă; el nu trebuia să fie nici prea lung, ca nou-născutul să nu se căsătorească prea târziu etc.

În timpul primei înfășări sau în a treia zi după naștere, copilul era „sărat”, adică subsuoară și între pliurile formate de pielea de pe mânuțele și picioarele copilului, era presărată puțină sare, ca acesta să nu transpire sau să nu miroase urât. Acest obicei există și acum printre bulgarii din Moldova, drept că unele mame sau bunici doar adaugă sare în apa unde vor scălda copilul. La alte grupuri etnice care trăiesc în Moldova, nu există un astfel de obicei. Așa că, uneori, bulgarii sunt numiți în bătaie de joc „bulgar sărat”.

Imediat după nașterea copilului, moașa copleșea „пита” (pita) – o lipie nedospită, numită și „Богородична пита”, care era dedicată Maicii Domnului în semn de recunoștință pentru ajutorul la naștere, la care erau de față doar cei ai casei.

În a treia zi (sau după o săptămână) era organizată o ceremonie numită „Гуляма пита” (Lipia mare), „Понуда” (Ponuda), la care erau invitate rudele apropiate de gen feminin și vecinele. Ele aduceau cu sine daruri pentru copil și ceva gustare pentru mama acestuia. Lipia coaptă era ruptă în bucăți de către moașă și împărțită tuturor oaspeților.

În noaptea celei de a treia zi după naștere erau așteptate să vină ursitoarele – „орисници” (orisniți), care urmau să prezică soarta nou-născutului. „Orisniți” erau numite creaturile mitologice, care determinau soarta omului venit în lumea aceasta – starea lui de sănătate, fericire și longevi-

tate. În localitățile Corten și Tvardița, respondenții au menționat că „orisniți” sunt trei femei bătrâne, îmbrăcate în negru, care vin la miezul nopții, în liniște, așa ca să nu fie văzute de nimeni. Pentru ca ele să procească o viață lungă și bună copilului, trebuiau să fie bine milostivite: se făcea curățenie în camera unde se aflau tânăra mamă, copilul și „băbata” (moașa), cu toții erau îmbrăcați frumos, era pusă masa pentru „orisniți”, iar prinre alte feluri de mâncare era în mod neapărat mierea sau „пительмес” (pitmes) – gemul de struguri. Nimeni nu trebuia să intre în seara aceasta în cameră, era păstrată liniștea și era așteptat orice semn de apariție din partea ursitoarelor. Respondenții din toate satele bulgărești sunt siguri că la fiecare persoană vin „orisniți” și ceea ce au prezis aceste ursitoare nu poate fi schimbat de nimeni. Informatorii din Taraclia susțin că vin trei femei ursitoare de vârste diferite și fiecare rostește predicția sa. Ultima procește femeia cea mai în vârstă dintre toate, iar predicția ei determină în primul rând soarta nou-născutului.

Aceste creaturi sunt cunoscute și la moldoveni cu denumirea de „ursitoare”. Ele reprezintă zânele bune în chip de fete frumoase, îmbrăcate în haine albe. Cea mai mare dintre ele – „ursitoarea” – era reprezentată ținând în mâini un fus și cu roata de tors alături. Cea mijlocie – „soarta” – torcea firul vieții, iar cea mai mică – „moartea” – rupea acest fir. Credința în ființele supranaturale care determină soarta nou-născutului este o moștenire a viziunilor greco-romane despre moire și parce, care torceau, apoi rupeau firul vieții umane.

Pe parcursul a 40 de zile după nașterea copilului, femeia era numită „лахуса”, „лахуца” (Korten, Tvardița), „леуса”, „лиуса” (Taraclia, Valea Perjei), care în traducere din greacă înseamnă „culcată în pat”. În această perioadă, femeia nu este considerată „curată”, de aceea ea trebuie să respecte o serie de interdicții: nu iese în afara curții, nu frământă pâinea, nu merge la fântână după apă, nu pregătește de mâncare pentru toți, nu umblă desculță, nu îngrijește de animale etc.

De forțele malefice aducătoare de boli este legată și credința în existența așa-numitelor „лихусници” (leustnitsy), „леуси” (leusi), „нави” (navi), „навьяци” (navyatsy) – niște creaturi rele, care au intenția de a dăuna, de a cauza boala și chiar moartea mamei și nou-născutului în primele patruzeci de zile după nașterea acestuia, adică în perioada în care mama și copilul sunt cei mai vulnerabili. „Леуси” (leusi) reprezentau pentru bulgarii coloniști niște demoni răuvoitori cu chip de femeie, îmbrăcați în alb, care nu erau altceva decât spiritele unor mame decedate în primele 40 de zile după nașterea copilului și, prin urmare, acestea rămăneau neprotejate. Se considera că aceste spirite se află între lumea celor vii și lumea celor morți și, pentru că nu puteau părăsi definitiv

această lume, ele puteau face rău „lăuzelor” în viață și nou-născuților lor.

Pentru a-i proteja pe mamă și copil pe parcursul celor 40 de zile, în camera unde se aflau aceștia se aflau sau moașa, sau mama soacră, adică mama și copilul nu erau lăsați singuri. În preajma lor ardea permanent focul în vatră sau era aprinsă o lumânare, lângă dâșii erau ținute obiecte cu caracter apotropaic, precum fierul, usturoiul, sarea, mătura etc. La mâinile mamei și copilului erau prinse fire de culoare roșie, iar de scufița nou-născutului – diferite amulete care îl protejau de farmece.

Denumirea de „нави” provine de la cuvântul slavon „навъ”, ceea ce înseamnă „moarte” și „mort”. Se considera că acestea erau sufletele copiilor care au murit nebotezați și care apar sub forma unor păsări mici, care se rotesc pe timp de noapte deasupra coșului de fum al casei unde se află nou-născutul. Ele plâng și scâncesc ca niște copii mici, încercând să facă rău mamei și copilului. Acestor ființe zburătoare le sunt atribuite lipsa de somn și plânsul copilului, starea de slăbiciune și amețelile mamei, pierderea laptelui matern. „Нави” (navi) pot aduce o femeie până la starea de pierdere a cunoștinței, de aceea despre o asemenea femeie se spune „навьясала” (navyasala), adică ea a fost supusă influenței acestor creaturi vicioase.

Perioada de 40 de zile se încheia cu spălarea rituală a corpului mamei, cu adaos de apă sfântă, după care ea mergea cu mama soacră sau cu moașa la biserică, pentru „да си чете” (da si cete), adică pentru purificare, conform ritualului canonic bisericesc. Preotul o împărtășea pe femeie, apoi ea mergea la casa ei părintească, unde era întâmpinată de mama ei, care îi turna apă pe picioare, iar pe pragul casei pune un ou, pe care mama copilului îl lua la plecare cu ea, ca să-l pună în apa de îmbăiere a copilului. Acest ritual se numește la bulgarii din Moldova „сарандисване” (sarandisvane). La întoarcerea acasă, era organizată o masă, la care participau și bărbații.

Copilul era botezat până la trecerea termenului de 40 de zile de la naștere, din frica ca acesta să nu moară cumva nebotezat (mortalitatea infantilă destul de mare a predominat până în a doua jumătate a secolului al XX-lea). La ritualul botezului („кръштаване”) participau doar nașii („кумити” – un cuplu căsătorit, care i-a cunoscut pe părinții nou-născutului). Mama – „лахуса” (lahusa) nu avea voie să iasă din casă, cu atât mai mult să meargă la biserică, iar tatăl nou-născutului rămânea să aștepte în curtea bisericii. Întorcându-se acasă după ritual, nașul dădea copilul mamei acestuia, transmitându-l peste pragul casei cu cuvintele: „Взех гу от тебѣ еврейчи – давам ти гу христианчи” (Am luat de la tine un evreiaș – îți întorc un creștinăș).

A doua zi dimineața, nașa copilului îl scâldea pe acesta în „миро” (miro) – o pânză de culoare albă, de

obicei, cu o lungime de 1,5–3 m, din care era cusută apoi o cămășuță pentru copil și o cămașă mai mare pentru mama lui. În satele bulgărești din Ucraina se consideră că această „miro” i se dă copilului, pentru ca el să aibă conștiința curată. Bulgarii din Moldova înfășurau cu această pânză o lumânare mare în biserică, la botez, crezând că atunci când nașul va pleca în altă lume, finul lui va trage de pânza cu care va fi înfășurat acesta, pentru a-l scoate din focul iadului. Pe marginea cădiței de baie pentru copil erau aprinse lumânări, iar cei prezenți la scăldătoare aruncau monede în ea.

Obiceiurile și ritualurile legate de nașterea copilului sunt unele din cele mai vechi și rezistente forme ale culturii populare a bulgarilor-coloniști. Multe ritualuri ale acestui ciclu s-au păstrat în mare măsură în satele bulgărești din Moldova și, în majoritatea cazurilor, sunt aplicate cu strictețe etc.

Referințe bibliografice

1. Архив автора.
2. Маркова Л. В. Рождение ребенка в обычаях и обрядах. In: Рождение ребенка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы. М.: Наука, 1997, p. 105-107.

References

1. Archive of author.
2. Markova L. V. Rozhdenie rebenka v obyichayah i obryadah. In: Rozhdenie rebenka v obyichayah i obryadah. Strany zarubezhnoy Evropy. M.: Nauka, 1997, p. 105-107.

Emilia Bancova (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Эмилия Банкова (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Emilia Bancova (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: emilia_bancova@mail.ru